

על חובת התעניות בזמן-הזה

א. שלום, גזרה, אין שלום ואין גזרה

בזכריה (פרק ז') מסופר שהחוזרים לירושלים לאחר גלות בבל שאלו: "האבכה בחדש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים" וזכריה עונה להם בתשובה ארוכה שתחילתה בציון העובדה כי לא הצום עיקר אלא עבודת ה' "כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה, הצום צמתני אני, וכי תאכלו וכי תשתו, הלא אתם האכלים ואתם השתים, הלא את הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים בהיות ירושלים ישבת ושלוה... משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו" (ז, ג-י) וסופה ההבטחה "כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים" (ח, יט).

והשאלה נשאלת מתי ימים אלה הם ימי צום ומתי הם ימי שמחה¹: מסיקה הגמרא (ראש השנה דף י"ח ע"ב): "בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, יש גזרת המלכות צום, אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענים, רצו אין מתענים". ובהמשך: "אי הכי ט"ב נמי? אמר רב פפא: שאני ט' באב הואיל והוכפל בו צרות".

דברי הגמרא האלה מובאים בדיון על המשנה (שם דף י"ח ע"א): "על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ר"ה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסלו מפני חנוכה ועל אדר מפני הפורים, וכשהיה ביהמ"ק קיים יוצאים [אף] על אייר מפני פסח קטן". על כך שואלת הגמרא "ולפיכך נמי אתמוז וטבת" ומתרצת את התירוץ הנ"ל שכיון שהצום תלוי ברצון העם, אין מוציאין שלוחין.

מהמשנה עולה ברור כי היא עוסקת בזמן שאין בית המקדש קיים ועל כך שאלה הגמרא שיצאו גם עבור התעניות האחרות ונענתה שהתעניות אינן קבועות, דהיינו גם בזמן הוה שאין בית המקדש קיים, ורק כאשר יש גזרות ח"ו יש חיוב לצום, אבל במצב ביניים, היינו — אין שלום אבל גם אין גזרות, אם רצו מתענים ואם לאו אין מתענים.

ב. מהו "יש שלום"?

שיטת רש"י

רש"י מסביר: שיש שלום — שאין יד העובדי כוכבים תקפה על ישראל. יהיו לששון ולשמחה ליאסר בהספד ובתענית.

(1) הגמרא שואלת: "קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה" והתחבטו ראשונים ואחרונים מהי תמיהת הגמרא ותירצו באופנים שונים (עיין בשו"ת הרדב"ז, ולשונות הרמב"ם סימן כ', פני יהושע כן ועוד).

יוצא מדבריו שגם בזמן שבית המקדש חרב, אם אין יד הגויים תקפה על ישראל, נהפכים ימי התענית לימי ששון ושמחה. אין קביעת ימים אלה לימי שמחה תלויה בבית המקדש. אולם רש"י כתב: יהיו לששון ולשמחה — ליאסר בהספד ובתענית, ולא הזכיר הפיכתם לימים טובים, כלומר אין חובת שמחה אקטיבית. ופשוט משום שכאשר אין יד הגויים תקפה וישראל היא מדינה עצמאית, עדיין אין סיבה לשמחה בימים אלה, כל עוד לא נבנה בית המקדש.

מדוע אין רש"י מזכיר את בית המקדש, הרי חרבנו הוא עיקר הצום, ותיקונו הוא עיקר השלום? כי הדבר נכון בחשעה באב, ולא בשאר צומות, בהם העיקר חרבן העיר והממלכה?²

אולם אין הדבר מדויק, שהרי גם לרש"י נראה שבנין בית המקדש מוגדר כ"יש שלום", שהוא ההופך את ימי הצום לימי שמחה, וזה על פי המבואר בגמ' לקמן: איתמר: רב ורבי חנינא אמרי בטלה מגילת תענית, ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי אמרי לא בטלה מגילת תענית. רב ור' חנינא אמרי בטלה מגילת תענית, הכי קאמר: בזמן שיש שלום, יהיו לששון ולשמחה, אין שלום צום, והנך נמי כי הני, ר' יוחנן ורביב"ל אמרי לא בטלה מגילת תענית, הני הוא דתלינהו רחמנא בבנין בית המקדש, אבל הנך כדקיימי קיימי, והסביר רש"י: "דתלינהו בבנין, דע"י החרבן הוקבעו לצום, וע"י הבנין הוקבעו ליום טוב, שכשנבנה בית שני שלחו בני הגולה האבכה בחדש החמישי... השיבם הקב"ה כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי... מכאן ואילך יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים" משמע מרש"י דהשמחה והצום תלויים בבית המקדש.

אולם יש לדחות ולומר, דעד כאן לא כתב רש"י שהשמחה והצום תלויים בבית המקדש אלא דוקא למ"ד לא בטלה מגילת תענית (שלפיו, דוקא הימים הטובים התלויים בבית המקדש בטלו כשנחרב ולא שאר ימים טובים, ולכן דוקא לפיו תלויים ימים אלה במקדש) אבל למ"ד בטלה מגילת תענית (ושכן הלכה) יתכן שגם שלשת הצומות אינם משום חרבן הבית אלא משום חורבן הממלכה (ולכן כמו שבטלו ימים טובים אלה, בטלו שאר ימים טובים) ולכן הדבר תלוי בידי האומות תקפה ולא בבית המקדש*.

כמו כן ניתן לומר שכוונת רש"י היא, ש"יש שלום" הוא אחד מהשניים, אם בית המקדש קיים — ימים אלה הם ימי שמחה אף אם יד האומות תקפה, וכן אם בית המקדש חרב אבל אין יד האומות תקפה גם כן נחשב לשלום. לפי רש"י יוצא אם כן, כי:

1. בימי בית שני, כשהיה בארץ שלטון זר — יתכן שנחשבה התקופה ל"יש שלום" ויתכן שלא.
2. בימינו בארץ ישראל, שאין יד הגויים תקפה עלינו כאן — נחשבת התקופה כיש שלום, ולכאורה יש איסור להתענות בג' הצומות.

(2) קצת קשה, אם כן מדוע הגמרא שואלת אי הכי ט"ב נמי (תלוי ברצון) ומתריצת שאני ט"ב הואיל והוכפלו בו צרות, והרי ניתן לומר פשוט יותר: שאני ט"ב הואיל והוא זכר לחרבן הבית בעוד ג' התעניות הן זכר לחרבן הממלכה. ויש לומר שלפי הסבר זה יצא שהכל תלוי רק בבית המקדש, וזה אינו, שהרי לפי רש"י יש חשיבות גם לשאלת יד מי תקפה.

אולם יש לומר שמ"מ אין איסור להתענות, משום שיש לברר המובן 'אין יד הגויים תקפה עלינו', אם הכוונה בכל מקום שישראל נמצאים שם, או שהדברים אמורים על כל מקום בנפרד. ואף אם נאמר שאין הולכים בכל מקום ומקום לפי מה שהוא, האם יש להתחשב גם במיעוט מקומות בהם יד הגויים תקפה, או שיש להתחשב ברוב העולם. כמו כן יש להסתפק אף אם תאמר שבעוד יש מקום שהוא בו יד הגויים תקפה אין איסור להתענות, גם זה דוקא לגבי הנמצאים בגלות אבל כאשר לציבור אשר במדינת ישראל עצמאית — הולכים רק אחר הקיים במדינה, או שאין הבלד בין ארץ ישראל לשאר ארצות.

ונראה כי כדי שימי האבל הלאומיים בימים שנקבעו על חרבן המדינה וגלות יהפכו לימים טובים צריך שהחרבן והגלות יתוקנו כליל היינו שכדי שהימים יהפכו לימים טובים ממש, צריך שבית המקדש יבנה. אך כדי לאסרם בהספד ובתענית די בפחות מזה, אבל תנאי הכרחי שלא תהיה יד הגויים תקפה עלינו גם בגולה, במיוחד במצב של היום הזה שבו חלק ניכר ביותר מעמנו נרדף ברוסיה ובארצות ערב. (באשר ליהודים החיים בגלות במערב, נראה שאין הם מוגדרים שיד הגויים תקפה עליהם, שהרי המשטרים הם דמוקרטיים, ונהנים משווי זכויות, כן יכולים הם לצאת ולבא בכל עת ואין מצבם שונה מאזרחים אחרים בארצותיהם) אך שונה הדבר בארצות הקומוניסטיות ובארצות ערב, שגם כאשר אין רדיפת יהודים רשמית קיימת, אין הם יכולים לצאת ולבא כרצונם, ואין הם יודעים מתי ואיך עלולה לצוף רעה, ועל כן עדיין הם בגדר שיד הגויים תקפה עליהם.

על כן, יש לומר שלפי רש"י זמנינו אינו מוגדר כשלום ואינו מוגדר כיש גזרה (חוק) מבאותם מקומות שבהם יש גזרה, ושם יתכן שיש מקום לצום מדברי קבלה, עיין במשנה ברורה סימן תק"ן סק"ו ובשער הציון אות ט') ועל כן תלויים ימים אלה ברצון.

ג. שיטת רבינו חננאל

זה לשון הר"ח בהסברו לסוגייתנו: בזמן שיש שלום, כלומר כל זמן שבית המקדש קיים יהיה לששון ולשמחה, יש גזרה — צום, אין גזרה כגון עתה בזמן הזה, רצו מתענים רצו אין מתענים.

לפי ר"ח, אם כן, כל הצומות הם זכר לבית המקדש, וכל עוד אינו עומד על מכונו, אין הימים נהפכים לימים טובים. חובת צום קיימת כאשר יש גזרה על יהודים, מצב ביניים הוא מצב הגלות, ואז דין הצומות תלוי ב'רצו'.

אולם עדיין יש לבאר מה הדין במצבי ביניים נוספים כגון כאשר בית המקדש קיים ויד האומות תקפה, וכן כאשר בית המקדש חרב אבל יש עצמאות לישראל. לגבי מצב שבו בית המקדש קיים, נראה מדבריו שימים אלה הם ימי שמחה, אף אם אין עצמאות, ויד האומות תקפה עלינו, שהרי לא הזכיר אלא התנאי היחיד לששון ולשמחה "כל זמן שבימה"ק קיים".

ואשר לגבי הזמן הזה בו מדינת ישראל עצמאית קיימת, אך בית המקדש עדיין חרב, נראה וודאי שדין הימים, גבוה בדרגה מדין "רצו", שהרי לגבי תקופת דין "רצו" כתב: כגון עתה בזמן הזה (היינו בזמנו — בגלות) ועל כן יש לומר שהם ימי שמחה,

מאיך לשיטתו כל זמן שאין בית המקדש קיים אין שמחה שייכת, ויתכן לפרש בשני דרכים: א. דין "רצו" שייך במצבי ביניים שונים, בגלות כשאינן צרות, והוא הדין גם בארץ ישראל — במדינת ישראל, כיון שאין בית מקדש; ב. יש שני סוגי ימי שמחה לשיטתו, כמו לפי רש"י: כאשר בית המקדש קיים פירושם של ימי השמחה הוא ימי משתה ומודים טובים. כאשר בית המקדש אינו קיים, אף שיש עצמאות מדינית לישראל, ימי השמחה מתבטאים באיסור הספד ותענית בלבד.

ד. שיטת הרמב"ן

ז"ל הרמב"ן (תורת האדם שער אבלות ישנה. מוסד הרב קוק, עמ' רמ"ג): יש שלום היינו בזמן שבית המקדש קיים — יהיו לששון ולשמחה. אין שלום — כגון בזמן חורבן ואין צרה במקום ידוע בישראל, רצו רוב ישראל ונסכמו שלא להתענות אין מטריחים עליהם להתענות, רצו רוב ציבור להתענות — מתענים.

אך קיים הפרש ביניהם, הרמב"ן מצריך שלא יהיה צרה במקום ידוע בישראל כדי שלא יהיו מחויבים לצום, ולפיו בתקופתנו, שיש צרה ברוסיה ובארצות ערב, פשוט שאין הדין תלוי ברצון ומחויב כל העם, בכל מקום שהוא, להתענות (ואמנם צריך עיון האם לפי הרמב"ן רק בגלות יש להתחשב במקום אחד בצרה שבמקום אחר, אבל בארץ ישראל אין ליהודים להתחשב בגורמים אלה בחו"ל, או שגם מצד היהודים בארץ יש להתחשב עם מצב היהודים מעבר לים, וכשיש להם צרה, יש להתענות גם בארץ) ואילו ר"ת ואחרים שאינם מזכירים תנאי זה, משמע שלפיהם אם אין באותו מקום צרה ואין לרוב העם צרה, אין התקופה נחשבת לתקופה בה יש חובת צום, ואמנם הריב"ש (שו"ת סימן רע"א) חלק על הרמב"ן במפורש וז"ל: ואין לרבנו ראייה לזה ולשון התלמוד אינו מסכים עמו בזה, שהרי בלא ספק בימי המשנה היה שמד במקצת מקומות בישראל, ואפ"ה תריץ רב פפא דמשום הכי לא היו שלוחים יוצאים משום דברצו תליא מילתא.

ה. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (מסכת ראש השנה פ"א מ"ג): "ובבית שני לא היו מתענים לא עשירי בטבת ולא שבעה עשר בתמוז, אלא הרוצה יתענה או שלא יתענה" כלומר גם זמן הבית הוגדר כאין שלום ואין צרה, הכיצד?

לכאורה מפרש הרמב"ם כרש"י (לפי אחד ההסברים לעיל) ששלום אינו תלוי בבית המקדש אלא ביד האומות (שלא תהיה) תקפה על ישראל, ובאותם ימים שבבית שני היתה יד האומות תקפה (ואולי תמיד היה אז כך לפחות לגבי רוב העם שישב בבבל, ולכן אין ברמב"ם זכר להפרש בין זמן הבית השני לאחריו והיה דין הימים תלוי ברצון העם להתענות (אם לא היו גזרות), וכשלא היתה ידם תקפה היו אלה ימי ששון ושמחה.

אולם יתכן שלפי הרמב"ם כדי להגדיר תקופה ב"יש שלום" יש צורך בשני התנאים גם בית מקדש קיים וגם שיד ישראל תהא תקפה, וכאשר חסר אחד משניהם, דין הימים תלוי ב"רצו".

לפיכך גם בזמן בית שני היו תקופות שהיה דין הימים לפי רצון העם, ובזמנינו — אם נסביר שהרמב"ם דורש גם כן שיד האומות לא תהיה תקפה, וגם בית מקדש קיים כדי שיהיו הימים המפורשים בדברי קבלה ימי שמחה ואם לא היו הימים ב"רצו", הרי שזה הדין בימינו, ואם נסביר שלפי הרמב"ם ימים אלה הם ימי שמחה כל עוד שיד האומות אינה תקפה עלינו, תלוי הדבר אם יש להסתכל רק על מצב היהודים בארץ ישראל, ואז יש להפוך את ג' הצומות לימי ששון אך אם מסתכלים על מצב היהודים בכל העולם חוזר דין הימים להיות תלוי ב"רצו".

1. שיטת הריטב"א

הריטב"א (מסכת מגילה דף ה' ע"א) מסביר בשתי דרכים את הגמרא במסכת ראש השנה, בהתחלה מסביר בדומה לשיטת רש"י שיש שלום היינו שישאל שרויים על אדמתם ואם אין שמד דין הימים אז שיהיו ימי שמחה, אולם בחידושו, למס' ר"ה כתב שיש צורך שיהא ביהמ"ק קיים להיותם ימי שמחה.

ובמסקנתו הוא מחדש דרך נוספת בהבנת הגמרא: "לדידי מסתבר שלא תלו הנביאים ברצו אלא חומר התענית דהיינו רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל, אבל לא לאכילה, שאין בדין שיהא בית אלקים ועיר הקדש חרבה ואנו אוכלים ושותים... ובזמן הזה גם כן שאין שמד ואין שלום, חייבים אנו להאסר באכילה מגזרת הנביאים ולא בתורת מנהג בלבד". יוצא אם כן, לדעתו, שימי הצומות, אינם תלויים כלל ברצו לענין אכילה ושתיה, וגם בימינו, כל עוד לא נבנה מקדש, אסורים ימים אלה באכילה.

2. סיכום הדעות

למדנו אם כן שלפי רוב השיטות תלוי הצום בשלש התעניות (י"ז בתמוז, ג' בתשרי וי' בטבת) ברצון העם, ולפי שיטות הרמב"ן והריטב"א אין כל היתר שלא לצום (לפי הריטב"א — כל עוד ביהמ"ק חרב, ולפי הרמב"ן, או עד בנין המקדש או עד שלא תהא צרה לישראל בשום מקום בעולם).

3. האם דין "רצו" תלוי בצבור או בכל יחיד ויחיד?

כעת עלינו לברר מהו "רצו", האם תלוי הדבר ברצונו של כל יחיד ויחיד או ברצון הצבור כולו (ע"פ הכרעת מוסדותיו) וכלולה בזה השאלה — גם אם נאמר שהדבר תלוי ביחידים, האם צבור שהחליט יכול להפקיע את זכותו של היחיד להחליט לבד? נחלקו בזה ראשונים, דעת הרא"ש (פ"א סימן ו') שרצו אינו ענין אישי אלא ענין של צבור, דו"ל: "פי' לא רצון-הציבור, אבל היחיד אין לפרוש מן הצבור כל זמן שלא נמנעו) והצבור שלא להתענות" אם כן, לדעתו אין כאן כלל מקום ליחיד להתגדר בו³. דעת הרמב"ן אינה ברורה, דו"ל שם: "ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקבלו

(3) והוא מוסיף שזה דוקא כאשר הצבור החליטו להתענות אבל אם החליטו שלא להתענות, יחד יכול לפרוש שאין זה נקרא לפרוש מן הצבור.

עליהם לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרם" האם דעתו כדעת הרא"ש ששאלת רצו או לא רצו מוטלת על הצבור ולכן אין ליחיד לנהוג אחרת, או שמא להיפך: באמת תלוי הדבר בדעת כל יחיד ויחיד, אבל רק משום שכבר נהגו להתענות אין ליחיד לפרוץ גדר נראה יותר כדעת השניה, שהרי לא הזכיר הרמב"ן את הציבור ועוד שלא הסתפק בכך שכתב שעכשיו כבר רצו אלא שהוסיף "וכבר נהגו וקבלו עליהם".

ט. האם יש חובה לצום מכח מנהג הדורות?

שאלה נוספת שיש לעיין בה היא: האם העובדה שכל ישראל נהגו לצום מדורות רבים משפיעה עלינו, היינו מונעת מאתנו שלא לצום, או שאף שהם התענו, האם ניתן להחליט אחרת (הכונה כמובן לרבנות הראשית, שבידה לקבוע)

כתב הרמב"ן: "ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקבלו עליהם לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרם" האם כוונתו בדורו שלו? נראה יותר שכוונתו לומר שקבלו כן במשך הדורות, ולכן לא ניתן כעת לעשות אחרת. כך גם הבינו הר"י. אלא שהוא עצמו סבר אחרת, וז"ל (ר"ה, דף ד' ע"ב ברי"ף): "מסתברא דאפילו הורגלו להתענות לא אמרינן דשויניהו עלייהו חובה, דהא מדאקשינן וליפקו נמי אתמוזי וטבת משמע שהורגלו להתענות בהם, ואפ"ה מסקינן דרצו אין מתענים...⁴ אלא שהר"ן ז"ל ביטל דעתו מפני דעת הרמב"ן, שכיון שכן נהגו במשך כל הדורות, אי אפשר לשנות. וכך נפסק בשו"ע (סימן תק"ן סעיף א). אולם נראה לענ"ד כי שינוי חד במציאות ימינו, שהוא המעבר מגלות לעצמאות במדינה יהודית בארץ ישראל אינו כלול בדברי הרמב"ן שיש להתענות מכח המנהג להתענות בעבר. אדרבא, מתוך דברי ר"ח לעיל, שהדגיש שדין רצו הוא בגלות, עולה בבירור כי עצמאות היה ענין אחר ויש בה דין אחר, ואין היא כלולה כלל ועיקר בדברי הראשונים, שכיון שנהגו שוב אין לפרוץ גדרם, שהרי ודאי הוא שיש למדינה יהודית השלכות הלכתיות, ועל כן נראה דיש לחזור לדין רצו ותלוי בדעת העם (ע"י מוסדותיו הדתיים) אם רוצים להתענות ואם לאו.

אולם בספר האשכול מובאת תשובת ר"י ברצלוני ובה שני נימוקים לצום בזמן הזה: "האידינא קבעו כל התעניותה אלה חובה מפני שהם דברי קבלה, ועוד — שלא בטלו לגמרי, בשעת שמד חייבים לצום, והגלות הזה לפעמים שמד". גם הטעם השני שכתב יתכן שנכון אף היום, ובודאי הטעם הראשון, שהוא שאינו מכח מנהג גרידא כדברי הרמב"ן, אלא שמכיון שמקור התעניות הוא דברי נביא, הרי שהיתה נטיה גדולה לקבעם כחובה, אע"פ שאין צורך לכך מן הדין, ולפי טעם זה נשאר הדין לצום כחובה, שהרי אין הבדל בין הגולה לבין ארץ ישראל.

(4) והוסיף הר"ן: "וליצא למימר דכיון דמעיקרא ברצו תליא מילתא, אע"ג דהשתא קבלינהו חובה, לא חמירי כולי האי דליפקו שלוחים עלייהו, דאם איתא דחובה נינהו אמאי לא?!" אטלם הרשב"א (מס' מגילה דף ה' ע"א ד"ה תוספות) כתב ההפך מהר"ן וע"י כך סתר את הוכחתו נגד הרמב"ן וז"ל: "ואע"ג שנהגו להתענות אף בשאר, הואיל ולא קבלו עליהם חומרא כט' באב ולא הוכפלו בהם צרות, לא חששו להוציא שלוחים עליהם.

י. צורך לצום מדין חינוך

גם לפי הרמב"ן, אף שלכאורה תלוי הצורך לצום במדת הזדהות האדם עם המדינה, שהרי אם אינו רואה בה את ראשית צמיחת גאולתו, ודאי שאינו רואה סיבה לשנות את מנהג הגלות להתענות, ורק אם יש למדינה משמעות, יש מקום לשינוי בהתייחסות לצום, אעפ"כ נ"ל שאל לנו לקשור בין הדברים, ואת הביטוי לתפיסתנו את תקומת המדינה כשינוי הסטורי בעל משמעות מרחיק לכת מבחינה דתית והלכתית, אנו מביעים במישורים אחרים. במישור הצום והאבל על החרבן והגלות — עלינו לגלות יזמה הפוכה, לנסות ולהעמיק את תחושת הצער, וההשתתפותנו המלאה בצרה ובשביה הפוקדות את בית ישראל במקומות שונים בעולם, שזה כחוצאה מחרבן הבית, על מנת לרצות להמשיך אם רצו התענו בתעניות אלה, והכ התענו בט באב (לפי הרמב"ם), ואם הדבר נעשה בצורה הנכונה, הוא רק יעמיק את תפיסתנו את האבל ואת המעבר שלו אנו מיחלים, מאבל ליום טוב, בעגלה ובזמן קריב.

הערות העורך

הכתוב בזכ"ר אומר על ארבעת הצומות, כולל גם "ט"ב" שיהיו לששון ולשמחה. והיינו, כביאור חז"ל שזה מכון לזמן "יש שלום".

ואם יתכן זמן שיוגדר כ"יש שלום" מבלי שיבנה ביהמ"ק, כי אז אין תשובת הגמרא ביחס לט"ב שלא בטלה בו התענית, לפי שהוכפלו בו הצרות, מספקת, שהרי מקרא מלא שמכוון לזמן ש"יש שלום" אומר שכל ארבעת הצומות, היינו, שגם ט"ב יהפך לששון ולשמחה, יחד עם שאר האחרים, והאין נאמר בפסקנו במשנה שיוצאים על אב — מפני התענית, היינו ט"ב שמכוון לפחות לזמן שאין ביהמ"ק קיים, והרי יתכן זמן גם אז מצב ש"יש שלום" ולא יצאו עליו.

על כן רש"י כ' בראש הסוגיא בדברי רב חנא בר כהנא "יש שלום" פירושו שביהמ"ק קיים, לעומת "אין שלום" — בזמן הזה שאין ביהמ"ק קיים, [והתלות של "יש שלום, ואין שלום" בקיום ביהמ"ק וחרבנו הוא בגלל הקרבת הקרבנות, שמשו"כ "שהמזבח (היינו, הקרבנות) מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים (כתובות דף י"ב), ומטעם זה נקרא ביהמ"ק גם "לבנון" — שמלבין עוונותיהם של ישראל (יומא דף ל"ט, ב), וזהו שע"כ "יש שלום" — בין ישראל לקב"ה].

רב פפא לא בא לשנות את המובן "יש שלום", כי כאמור זה מוכרח לביאור המשנה, וזה גם לפי הבנת חז"ל עיקר המובן "שלום" שבנדון, אין זה נצרך גם לתירוצו של רב פפא, עיקר דבריו נסכים על המצב בו "אין שלום", דהיינו בזמן החרבן של ביהמ"ק, שבא לחדש שבזמן זה עצמו קיימים שני מצבים: האחד כשאין גזירות מלכות, והשני, כשנוסף על זה שאין שלום, יש גזירות מלכות. שכשאין גזירת מלכות ואין ביהמ"ק ה"ז מוגדר כמצב ביניים, שדינו "רצו או לא רצו". וזה ביחס לשאר הצומות, פרט לט"ב "שהוכפלו בו צרות", שלא ניתן לביטול כלל וכלל, אבל לזה לא מתייחס מש"נ בכתוב יהיו "לששון ולשמחה", כי זהו לכל הדעות רק במצב של "יש שלום" דהיינו רק בזמן שביהמ"ק קיים.

מה שרש"י מפרש המובן "לששון ולשמחה" רק לענין ליאסר בהספד ותענית, לא

לשמחה באופן פעיל, בחינת יום טוב ממש, הוא : א. מפני שלא מצינו בשום מקום זכר לעשיית ימים טובים בימי הצומות, גם בזמן בית שני, וב' משום שיש איסור בעשיית קבע של ימים טובים, וכמה נצטערו חכמים על ימי הפורים במקרא מגילה עד שדרשו ק"ו שהוא מן התורה (מגילה יב, א). אבל בכל אופן, זהו רק בזמן ש"יש שלום" דהיינו כשביהמ"ק בנוי, אז אסור ההספד והתענית (בכל ארבעת הצומות וכנל), אבל לא מתייחס לזמן שאין שלום דהיינו שאין ביהמ"ק קיים, גם בזמן שאין גזירות מלכות. והרי גם בזמן שהיתה קיימת מגילת תענית אליבא דכו"ע, זה התבטא רק לגבי איסור תענית, ויש מהם — גם לגבי איסור הספד, ואעפ"י שנאמר על אותם הימים "ועשאוּם יום טוב" — אין זה אלא לגבי שנתפרש — הספד ותענית.

ומה שכ' רש"י בפירושו "יש שלום" שאין יד עכו"ם תקיפה, שהוא כאמור על זמן המקדש, כי גם בזמן המקדש, פרט לזמן החשמונאים, לא היתה יד ישראל תקיפה, שהרי בתחלה היו תחת ממשלת פרס, וכן בסוף ימי בית שני אלא שמ"מ לא היתה יד עכו"ם תקיפה עליהם, וכיון שביהמ"ק היה קיים ולא נגעו בו לרעה, שפיר הוגדר כמצב של "יש שלום".